

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บทที่ 2 เป็นการนำเสนอแนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยได้จัดแบ่งเนื้อหาออกเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนแรก เป็นการกล่าวถึงแนวคิดและทฤษฎีที่นำมาใช้ในการวิจัย ซึ่งผู้วิจัยเลือกใช้แนวคิดหลัก 2 แนวคิดด้วยกัน ได้แก่ 1) แนวคิดเกี่ยวกับพรรคการเมือง 2) แนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง และแนวคิดประชานิยมนำมาใช้ประกอบการอธิบายในบางส่วนของเนื้อหา ส่วนที่สอง เป็นการรวบรวมงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งผู้วิจัยได้จัดแบ่งงานวิจัยออกเป็น 3 กลุ่มหลัก คือ 1) งานวิจัยและวรรณกรรมที่นำเสนอในเชิงสนับสนุนการดำเนินนโยบายของรัฐบาลและด้านดีของโครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองเป็นหลัก 2) งานวิจัยและวรรณกรรมที่นำเสนอในเชิงไม่สนับสนุนการดำเนินนโยบายของรัฐบาลและด้านลบของโครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองเป็นหลัก และ 3) งานวิจัยและวรรณกรรมที่นำเสนอทั้งผลด้านดีและด้านลบของโครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองควบคู่กันไป สำหรับส่วนสุดท้าย เป็นการนำเสนอกรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาวิจัย ซึ่งผู้วิจัยนำเสนอในรูปแบบภาพ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

แนวคิดเกี่ยวกับพรรคการเมือง

พรรคการเมืองเป็นสถาบันทางการเมืองที่ขาดไม่ได้ในระบอบประชาธิปไตย หัวใจของระบอบประชาธิปไตยคือ การให้ประชาชนสามารถมีส่วนร่วมในการกำหนดการจัดสรรทรัพยากร และผลประโยชน์ในสังคมอย่างมีแบบแผน แต่ในสภาพสังคมปัจจุบันประชาชนไม่สามารถที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมโดยตรงในกระบวนการดังกล่าว ดังนั้นการมีตัวแทนของประชาชนจึงเป็นสิ่งจำเป็นในระบอบประชาธิปไตย การได้มาซึ่งตัวแทนของประชาชนกระทำโดยวิธีการเลือกตั้งที่มีลักษณะเปิดและมีการแข่งขัน ในความเป็นจริงพบว่าพรรคการเมืองเป็นสถาบันทางการเมืองเดียวที่เข้ามามีบทบาทในการเลือกตั้งเพื่อทำหน้าที่แทนประชาชนในการบริหารประเทศ ฉะนั้นอาจกล่าวได้ว่าพรรคการเมืองเป็นกลไกที่ทำให้ประชาธิปไตยปรากฏขึ้นจริงในระบบการเมือง (กนก วงษ์ตระหง่าน, 2536: 6)

ความหมายและหน้าที่ของพรรคการเมือง

การทำความเข้าใจเกี่ยวกับพรรคการเมืองนั้นสิ่งสำคัญเริ่มแรกคือ การทำความเข้าใจในความหมายและหน้าที่ของพรรคการเมือง สำหรับความหมายหรือนิยามของคำว่า” พรรคการเมือง” นั้น มีนักวิชาการไทยและต่างประเทศหลายท่านได้นิยามไว้ เช่น นิยามของนักวิชาการไทย อย่าง นิยามของ จรูญ สุภาพ (จรูญ สุภาพ, 2535: 152) คือ พรรคการเมืองเป็นกลุ่มของเอกชนที่มีผลประโยชน์คล้ายคลึงกันและความต้องการอย่างเดียวกัน ได้รวมกันเพื่อวัตถุประสงค์ที่จะเข้าควบคุมและกำหนดนโยบายของรัฐ โดยการเอาชนะในการเลือกตั้ง การออกกฎหมายและการบริหาร หรือนิยามของ หยุต แสงอุทัย (หยุต แสงอุทัย, 2521: 1) พรรคการเมือง หมายความว่า คณะบุคคลซึ่งร่วมกันก่อตั้งเป็นพรรคขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะรวบรวมความคิดเห็นในทางการเมือง กำหนดเป็นนโยบายของพรรคเพื่อประโยชน์ในการเลือกตั้งผู้แทน โดยวิถีทางประชาธิปไตย

สำหรับนิยามของนักวิชาการต่างประเทศ เช่น William Goodman (Goodman, 1967: 6) ได้ นิยามว่า พรรคการเมืองคือองค์กรซึ่งมีสมาชิกที่มีลักษณะร่วมกันและมีจุดมุ่งหมายในการที่จะชนะ การเลือกตั้งในการนำมาซึ่งการบริหารอำนาจของรัฐบาล ในการเข้าไปมีอิทธิพล สิทธิพิเศษ และ อำนาจที่ได้เปรียบ หรือนิยามของ Richard L.Kolbe (อ้างใน กนก วงศ์ตระหง่าน, 2536: 15) พรรคการเมืองในสมัยใหม่อาจคิดได้ว่าเป็นการรวมตัวทางสังคมที่มีความต่อเนื่องพอสมควรที่แสวงหา ตำแหน่งและอำนาจในรัฐบาล โดยมีโครงสร้างหรือการจัดองค์กรที่เชื่อมผู้นำในศูนย์กลางของ รัฐบาลกับกลุ่มประชาชนที่สนับสนุนทางการเมืองในท้องถิ่นต่างๆ และภายในพรรคมีการสร้าง อย่างน้อยสัญลักษณ์ของเอกลักษณ์และความจงรักภักดีร่วมกัน

จากนิยามของนักวิชาการข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า พรรคการเมือง คือ องค์กรทางการเมือง หนึ่งอันเป็นที่รวมของสมาชิกที่มีอุดมการณ์และลักษณะร่วมกัน ซึ่งมีจุดมุ่งหมายในการเข้า ครอบครองอำนาจในการบริหารประเทศ โดยใช้กระบวนการเลือกตั้งในระบอบประชาธิปไตยเป็น ทางผ่านไปสู่อำนาจ รวมทั้งพยายามสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงจากมวลชนให้ได้มากที่สุด

หน้าที่ของพรรคการเมือง ที่พึงกระทำในฐานะที่พรรคการเมืองเป็นองค์กรที่สำคัญใน กระบวนการทางการเมืองที่จะรวบรวมเจตนารมณ์ทั่วไป (General Will) ของประชาชนไปใช้ในการ ดำเนินการปกครองประเทศให้เป็นไปในทางที่ถูกต้อง หน้าที่ของพรรคการเมืองจึงมีดังนี้ (คำ ริห์ บูรณะนนท์, 2539: 149-151)

1. สร้างความเป็นปึกแผ่นในมติดมหาชน ด้วยการรวบรวมความคิดเห็นของกลุ่มชนที่มีความคิดเห็นในทำนองเดียวกันมาจัดทำเป็นนโยบายหลักของพรรค
2. จัดแถลงนโยบายของพรรคให้ประชาชนได้ทราบ เพื่อประชาชนจะได้นำไป พิจารณาศึกษาประกอบการตัดสินใจในการที่จะให้ความสนับสนุนพรรคด้วยการสมัครเข้าเป็น สมาชิกพรรคก็ดี หรือการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง

3. ทำหน้าที่แทนประชาชนในขั้นต้น ในการคัดเลือกผู้สมัครที่ดีมีความสามารถส่งลงรับสมัครเลือกตั้งในนามของพรรค เข้าแข่งขันชิงชัยในการเลือกตั้งแต่ละครั้ง พร้อมทั้งสร้างผู้นำทางการเมืองไว้เสมอด้วยการจัดตั้งรัฐบาลเงา (Shadow Cabinet¹)

4. ถ้าผู้สมัครรับเลือกตั้งของพรรคได้รับเลือกตั้งเข้ามาจำนวนมาก จนได้รับเสียงข้างมากในสภา ก็จะต้องทำหน้าที่จัดตั้งรัฐบาล หรือเป็นแกนนำในการจัดตั้งรัฐบาลบริหารประเทศต่อไปตามแนวนโยบายของพรรคที่เคยแถลงไว้ต่อประชาชน ซึ่งถือได้ว่าเป็นการดำเนินงานที่พรรคสามารถบรรลุถึงจุดหมายในทางการเมืองแล้ว

5. ถ้าพรรคการเมืองได้รับเลือกตั้งเข้ามาเป็นเสียงข้างน้อยในสภาและไม่สามารถจัดตั้งรัฐบาลได้ ก็จะต้องทำหน้าที่เป็นพรรคฝ่ายค้าน คอยควบคุมการบริหารงานของรัฐบาลด้วยวิธีการช่วยกั้นกรองการออกกฎหมาย ควบคุมงบประมาณ การตั้งกระทู้ถามหรือเสนอญัตติไม่ไว้วางใจรัฐมนตรีเป็นรายบุคคล หรือคณะรัฐมนตรีทั้งคณะ เพื่อสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าให้กับประเทศชาติ และสร้างความผาสุกให้กับราษฎร

6. พรรคการเมืองจะต้องทำหน้าที่คอยเป็นผู้ประสานงานระหว่างกลุ่มต่างๆ อาทิ กลุ่มอิทธิพล (pressure group) กลุ่มผลประโยชน์ (interest group) กับรัฐบาล พร้อมทั้งต้องคอยรักษาฐานอำนาจของกลุ่มเหล่านั้นด้วยการคอยสำรวจตรวจสอบมติมหาชนอยู่เสมอ เพราะกลุ่มเหล่านั้นจะมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนพรรคการเมืองที่มีแนวนโยบายสอดคล้องกับกลุ่มของตนให้ได้ชัยชนะในการเลือกตั้งเพื่อที่จะได้เป็นรัฐบาลและช่วยรักษาผลประโยชน์ให้พวกตน

7. พรรคการเมืองจะต้องคอยควบคุมให้สมาชิกพรรคอยู่ในระเบียบวินัยของพรรคอย่างเคร่งครัด อาทิ ในเรื่องการเข้าประชุมสภา การอภิปรายในเรื่องสำคัญๆ การลงมติ ฯลฯ จะต้องกระทำตามที่ได้ตกลงกันไว้หรือตามที่พรรคกำหนด พรรคการเมืองในปัจจุบันจึงต้องมีการตั้งเจ้าหน้าที่ตรวจตราของพรรคคอยควบคุมดูแลในสภาเวลาที่การประชุมสภาที่เรียกว่า วิป (Wib)

8. ส่งเสริมให้ประชาชนได้มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องการเมืองของประเทศ โดยใช้การอบรมความรู้ทางการเมืองแก่ประชาชน แจกจ่ายเอกสาร กล่าวปราศรัย และใช้สื่อมวลชนต่างๆ ส่งข่าวให้ประชาชนได้ทราบความเป็นไปของบ้านเมืองในทางที่ถูกต้อง

การจ้องการพรรคการเมืองและองค์ประกอบของโครงสร้างพรรคการเมือง

การจ้องการพรรคการเมือง นั้นเป็นเรื่องที่มีความสำคัญอยู่มาก เพราะจะแสดงให้เห็นถึงสมรรถภาพของพรรคการเมือง ซึ่งอาจพิจารณาได้จากโครงสร้างการดำเนินงานของพรรค ดังนั้น อานนท์ อภาภิรมย์ (อ้างใน คำริห์ บูรณะนนท์, 2539: 151) ได้กล่าวถึงองค์การพรรคการเมืองที่ดีนั้นควรมีลักษณะดังต่อไปนี้

¹ จรูญ สภาพ(จรูญ สุภาพ, 2535: 161) ได้ให้นิยามของ Shadow Cabinet ไว้ว่า เป็นกลุ่มคณะรัฐมนตรีฝ่ายค้านตั้งขึ้นเพื่อควบคุมการทำงานของคณะรัฐมนตรีที่เป็นรัฐบาลของประเทศ ซึ่งรัฐบาลดังกล่าวจัดตั้งขึ้นโดยรัฐบาลที่มีเสียงข้างมาก

1. การจัดรูปองค์การของพรรค จะต้องมีการแบ่งงานออกเป็นสาขาต่างๆและกำหนดการบังคับบัญชานับแต่ส่วนกลางไปจนถึงระดับท้องถิ่น เพื่อช่วยในการรณรงค์หาเสียงในการเลือกตั้งให้เป็นไปอย่างกว้างขวางและทั่วถึง

2. กลไกของพรรค การทำงานทุกส่วนภายในพรรคจะต้องมีการประสานงานกัน จึงจะทำให้กิจการของพรรคดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ เช่น มีหน่วยงานในสาขาที่จำเป็นและมีหัวหน้ารับผิดชอบ อันได้แก่ สำนักงานเลขาธิการฝ่ายการรณรงค์หาเสียง ฝ่ายนโยบายและการเมือง ฝ่ายการคลัง และองค์กรสนับสนุนต่างๆ

3. นโยบายพรรค ควรจะมีการวางนโยบายของพรรคไว้อย่างกว้างๆเพื่อให้สามารถมีความคล่องตัวในการแก้ไขหลักการให้สอดคล้องกับสถานการณ์ และนโยบายของพรรคสมควรจะต้องได้รับความเห็นชอบจากที่ประชุมพรรคแล้วประกาศให้ประชาชนทั่วไปได้ทราบ

4. การเงินของพรรค เงินเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งในการบริหารงานของพรรค ให้การดำเนินงานบรรลุเป้าหมายที่พรรคกำหนดไว้ เพราะพรรคจะต้องใช้จ่ายเงินจำนวนมากในการหาเสียง การพิมพ์เอกสาร อุปกรณ์และเครื่องใช้สำนักงาน สำหรับเงินของพรรคอาจมีที่มาได้หลายทาง เช่น ได้รับจากสมาชิกและการจัดหารายได้ทางอื่น เป็นต้น

5. การประชุมพรรค โดยปกติแล้วจะมีการประชุมพรรคทุกระดับ เพื่อแถลงผลงานที่ได้ดำเนินการไป การแสดงเหตุผลการใช้จ่าย รวมถึงการกำหนดนโยบายของพรรคโดยทั่วไป

ดังนั้น การจัดองค์กรพรรคการเมืองปรากฏเป็นรูปธรรมที่สำคัญคือ โครงสร้างพรรคการเมือง โครงสร้างของพรรคเปรียบเสมือนโครงสร้างกระดูกที่ค้ำจุนพรรคให้สามารถดำรงอยู่ได้และสามารถปฏิบัติงานได้ โครงสร้างของพรรคเป็นตัวชี้สำคัญถึงการรวมศูนย์อำนาจและการกระจายอำนาจภายในพรรค ซึ่งจะสะท้อนถึงโครงสร้างอำนาจของพรรคโดยปริยาย (กนก วงศ์ตระหง่าน, 2536: 114)

องค์ประกอบของโครงสร้างพรรคการเมือง นั้น กนก วงศ์ตระหง่าน(กนก วงศ์ตระหง่าน, 2536: 128-132) ได้กล่าวถึงโครงสร้างพรรคการเมืองไทยที่สำคัญนอกเหนือจากสมาชิกพรรคไว้ดังนี้

1. ที่ประชุมใหญ่ของพรรค ประกอบด้วย
 - คณะกรรมการบริหารพรรค
 - สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของพรรค
 - สมาชิกสามัญที่มีตำแหน่งใน โครงสร้างพรรค
2. คณะกรรมการบริหารพรรค ประกอบด้วย
 - หัวหน้าพรรค
 - รองหัวหน้าพรรค
 - เลขาธิการพรรค

- รองเลขาธิการพรรค
 - กรรมการบริหารอื่นๆอีกไม่น้อยกว่า 7 คน
3. ที่ประชุมร่วมคณะกรรมการบริหารพรรคและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของพรรค
 4. สาขาพรรค

จากองค์ประกอบของโครงสร้างพรรคการเมืองข้างต้นนี้ มีประโยชน์ต่องานวิจัยฉบับนี้ในการกำหนดสมมติฐานในเรื่องของกลยุทธ์ในการสร้างฐานคะแนนเสียงของพรรคการเมืองที่ใช้ร่วมกับเครื่องมือเชิงนโยบายสาธารณะ โดยเน้นการมองที่องค์ประกอบของโครงสร้างพรรคการเมืองไทยในปัจจุบัน ฉะนั้น งานวิจัยฉบับนี้จึงหยิบเอาองค์ประกอบของโครงสร้างพรรคการเมือง 4 องค์ประกอบมาใช้คือ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร หัวหน้าพรรค หัวหน้าคณะ และสาขาพรรค ดังนั้นจึงเป็นที่มาของสมมติฐานที่ผู้วิจัยตั้งไว้ว่า “.....การใช้เครื่องมือทางการเมืองในเชิงนโยบายสาธารณะเพียงอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมพรรคลงคะแนนเสียงเลือกตั้งซึ่งต้องอาศัยการสร้างระบบฐานคะแนนเสียงโดยกลยุทธ์อื่นร่วมด้วย ทั้งกลยุทธ์การวางตัวผู้สมัครสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร การสร้างภาพลักษณ์ของหัวหน้าพรรค การสร้างฐานคะแนนเสียงด้วยหัวหน้าคณะ และอาศัยบทบาทของสาขาพรรคเข้ามาร่วมด้วย”

บทบาทของพรรคการเมืองในการเลือกตั้ง

พรรคการเมืองมีเป้าหมายที่สำคัญคือ การชนะการเลือกตั้งเพื่อจะได้จัดตั้งรัฐบาลบริหารประเทศ กล่าวคือ การเลือกตั้งจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมากสำหรับพรรคการเมืองทุกพรรค ซึ่งพรรคการเมืองต่างๆ ได้พยายามทุกวิถีทางที่จะชนะการเลือกตั้ง ทั้งนี้เพราะชัยชนะในการเลือกตั้งเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นของพรรคการเมืองที่จะสามารถเข้าไปมีบทบาทในสภาผู้แทนราษฎรได้ และในบริบทสังคมการเมืองไทยบทบาทในสภาถือเป็นรากฐานสำคัญสำหรับพรรคการเมืองที่จะสร้างผลงานและการยอมรับจากประชาชน กล่าวให้ชัดเจนคือ พรรคการเมืองไทยจะเติบโตและมีความมั่นคงได้จะต้องมีรากฐานที่ดีและมั่นคงในสภา (กนก วงษ์ตระหง่าน, 2536: 169)

ดังนั้นบทบาทที่สำคัญของพรรคการเมืองในการเลือกตั้งก็คือ การคัดสรรผู้สมัครเพื่อลงสมัครรับเลือกตั้ง การกำหนดนโยบายพรรคในการหาเสียงเลือกตั้ง การวางกลยุทธ์หรือยุทธวิธีในการหาเสียงเลือกตั้ง เพื่อชัยชนะในการเลือกตั้งซึ่งเป็นภาพสะท้อนที่ดีที่สุดของความนิยมของบุคคลที่มีต่อพรรค (จิราภรณ์ คำจันทร์, 2547: 26) นอกจากนี้การที่พรรคการเมืองจะชนะการเลือกตั้งในคราวหนึ่งๆนั้น นอกจากการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้ง การวางกลยุทธ์ในการหาเสียงเลือกตั้ง การคัดสรรผู้สมัคร การกำหนดนโยบายพรรค และการแถลงนโยบายให้ประชาชนทราบแล้ว ปัจจัยที่สำคัญคือ บทบาทหรือผลงานของพรรคการเมืองหรือนักการเมืองในการทำหน้าที่ทางการเมือง

ในช่วงสมันก่อนการเลือกตั้งที่ รังสรรค์ ชนะพรพันธุ์ (รังสรรค์ ชนะพรพันธุ์, 2544: 89-91) กล่าวไว้ว่า “รัฐบาลนักเลือกตั้งจำเป็นต้องดำเนินนโยบายในทางที่เพิ่มพูนคะแนนนิยมทางการเมืองให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ (Vote Gains Maximization)” และ “นักเลือกตั้งต้องเอาใจใส่ต่อสวัสดิการของประชาชนในเขตเลือกตั้งของตนเป็นปฐม การผันทรัพยากรของแผ่นดินเข้าสู่เขตเลือกตั้งของผู้ทรงอำนาจทางการเมืองจึงเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ นักเลือกตั้งที่ยึดกุมอำนาจรัฐ ได้ล้วนแล้วแต่ใช้ยุทธวิธีเดียวกัน”

แนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมการณ์ลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง

การศึกษาพฤติกรรมการณ์ทางการเมืองรวมถึงพฤติกรรมการณ์ลงคะแนนเสียงเลือกตั้งนั้น เป็นการศึกษาวิทยาศาสตร์แนวทางจิตวิทยาการเมือง อันเป็นศาสตร์ที่เน้นการศึกษาพฤติกรรมและปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรม (ณรงค์ สินสวัสดิ์, 2548: 149) ซึ่งในทางวิชาการนั้น การศึกษาพฤติกรรมการณ์ลงคะแนนเสียงเลือกตั้งพัฒนาขึ้นจากความสนใจของนักวิชาการ 2 สาขาคือ นักสังคมวิทยาและนักรัฐศาสตร์กลุ่มพฤติกรรมนิยม นักวิชาการเหล่านี้ได้ให้ความสนใจอิทธิพลของสถานภาพทางเศรษฐกิจ สังคมที่มีต่อพฤติกรรมการณ์ลงคะแนนเสียงเลือกตั้งของบุคคลเป็นเบื้องต้น ต่อมาจึงได้ให้ความสนใจอิทธิพลของปัจจัยด้านจิตวิทยาหรือความรู้สึกทางการเมือง (สุจิต บุญบงการ และ พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, 2527: 15-16)

ตัวแบบในการศึกษาพฤติกรรมการณ์ลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง

นักสังคมศาสตร์ ได้เสนอตัวแบบในการศึกษาพฤติกรรมการณ์ลงคะแนนเสียงเลือกตั้งไว้ 3 ตัวแบบหลักๆ อันประกอบไปด้วย (อ้างใน จิรากรณ คำจันทร์, 2547: 28)

1. **ตัวแบบเศรษฐศาสตร์ (economic model)** แนวทางการศึกษาพฤติกรรมการณ์ลงคะแนนเสียงเลือกตั้งกลุ่มตัวแบบทางเศรษฐศาสตร์ได้นำแนวความคิดทางเศรษฐศาสตร์ที่ว่าด้วยความชอบด้วยเหตุผลของมนุษย์เศรษฐกิจ (economic man) มาใช้ศึกษาการตัดสินใจทางการเมือง แนวทางการศึกษานี้เห็นว่าความสำนึกเชิงเหตุผลของบุคคลในเชิงไสหุ้ยและผลประโยชน์ที่ได้รับ (cost-benefit) เป็นตัวกำหนดที่สำคัญของพฤติกรรมการณ์ลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง ตัวแบบนี้จึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ตัวแบบการเลือกโดยเหตุและผล” หรือ “The Rational Choice Model”

2. **ตัวแบบสังคมวิทยา (sociological model)** ตัวแบบสังคมวิทยาหรือทฤษฎีปัจจัยตัวกำหนด (deterministic theories) แนวทางการศึกษานี้ได้นำแนวความคิดทางสังคมวิทยาเรื่องสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของบุคคล (socio-economic status) ที่ว่าฐานะตำแหน่งทางสังคมเป็นสิ่งสำคัญในการกำหนดความแตกต่างในพฤติกรรมของมนุษย์มาใช้ในการศึกษาพฤติกรรมการณ์ลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง แนวคิดหลักประการหนึ่งในทางสังคมวิทยาคือ ฐานะตำแหน่งทางสังคม

2.1 แนวคิดฐานะตำแหน่งทางสังคม (sociological status)

เป็นสิ่งสำคัญในการกำหนดความแตกต่างในพฤติกรรมของคน Martin Harrop และ William L Miller (อ้างในพงศธร จันทรแก้ว, 2535: 11, 56) กล่าวว่านักสังคมวิทยาการเมืองพบว่าชนชั้นทางสังคมมีอิทธิพลต่อการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง ฐานะตำแหน่งดังกล่าวอาจได้มาโดยกำเนิด เช่น เพศ หรือได้มาจากการกระทำขึ้นมาในภายหลัง เช่น ความรวย ดังนั้นในสังคมบุคคลจึงประกอบไปด้วยสิ่งที่นักสังคมวิทยาเรียกว่า ชนชั้นทางสังคม (social class) นักสังคมวิทยาการเมืองพบว่า ชนชั้นทางสังคมมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง หากแบ่งประชาชนออกเป็นชนชั้นสูงและชนชั้นต่ำ โดยฐานะทางเศรษฐกิจของคน (การศึกษา รายได้ อาชีพ) จะพบว่า “ชนชั้นสูงตัดสินใจเลือกได้อย่างรวดเร็ว มีความผูกพันกับพรรคการเมือง หรือบุคคล หรือนโยบายทางการเมืองสูง พวกนี้จะไม่เปลี่ยนใจเลือกง่ายๆ เป็นตัวของตัวเองในทางการเมือง ในทางตรงกันข้าม ชนชั้นต่ำมักจะตัดสินใจเลือกช้า เปลี่ยนใจง่ายและเป็นพวกถูกระดมในทางการเมือง”

การศึกษาพฤติกรรมการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งในสมัยแรกๆ โดยมุ่งมุ่งศึกษาถึงอิทธิพลของสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของบุคคล ที่มีต่อการไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง เช่น การศึกษาวิจัยของ Merriam และ Gosnell พบว่า “ในกลุ่มผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมต่ำ จะมีความรู้สึกนึกคิดทางการเมืองคล้ายคลึงกัน”

หลังจากนั้นพฤติกรรมการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งก็ได้เริ่มมีการศึกษาอย่างเป็นระบบมากขึ้น เช่น การศึกษาของ Broom และ Selznick พบว่า “ตัวกำหนดที่สำคัญต่อพฤติกรรมการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งของบุคคลคือ การศึกษา รายได้ ถิ่นที่อยู่ และอายุ” ซึ่งเป็นลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคม (อ้างในพงศธร จันทรแก้ว, 2535: 56-57)

3. **ตัวแบบทางจิตวิทยา (psychological model) แนวทางการศึกษานี้ให้ความสนใจต่อปัจจัยทางด้านความรู้สึกที่ทำให้มนุษย์มีทัศนคติ (attitudes) แตกต่างกัน (ปริษา หงษ์ไกรเลิศ, 2524: 23) หรือความผูกพันทางการเมืองที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง**

3.1 ปัจจัยในการกำหนดพฤติกรรมทางการเมืองของมนุษย์

การศึกษารัฐศาสตร์แนวทางจิตวิทยาการเมืองว่าด้วยเรื่องพฤติกรรมการออกเสียงเลือกตั้งนั้น ได้อธิบายถึงสิ่งที่เป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ไว้ 4 ปัจจัย (ณรงค์ สินสวัสดิ์, 2548: 158-172) คือ

1. **ลักษณะนิสัย** หมายถึงสิ่ง 3 ประการคือ ความเชื่อ ค่านิยม และบุคลิกภาพ

1.1 **ความเชื่อ (belief)** หมายถึง สิ่งที่บุคคลคิดว่าการกระทำบางอย่าง หรือปรากฏการณ์บางอย่างมีอยู่จริง กล่าวคือ การที่บุคคลหนึ่งคิดถึงอะไรก็ได้ ในแง่ของข้อเท็จจริง ซึ่งความคิดของเขาอันนี้อาจไม่ถูกต้องตามความเป็นจริงก็ได้ แต่ถ้าเขาคิดว่าความเป็นจริงเป็นเช่นนั้นแล้ว นั่นก็คือความเชื่อของเขา และการได้มาซึ่งความเชื่อ อาจจะได้มาโดยการเห็น ได้สัมผัส ได้

ชินกับหู หรือได้รับคำบอกเล่า อ่านจากข้อเขียนสิ่งตีพิมพ์ รวมทั้งการคิด
ขึ้นมาเอง อีกทั้งความเชื่อเป็นสิ่งที่ได้มาง่ายและเปลี่ยนแปลงได้ง่าย

1.2 **ค่านิยม (value)** จัดได้ว่าค่านิยมเป็นสิ่งกำหนดพฤติกรรมที่สำคัญ ดังคำ
นิยามของ Clyde Kluckhohn (อ้างในณรงค์ สินสวัสดี, 2548: 160) ค่านิยม
คือแนวความคิดทั้งที่เห็นได้เด่นชัดและไม่เด่นชัด ซึ่งเป็นลักษณะพิเศษ
ของบุคคลหรือกลุ่มบุคคล อันเป็นความคิดที่มีอิทธิพลให้บุคคลเลือก
กระทำการอันใดอันหนึ่งจากหลายๆอันที่มีอยู่ ซึ่งพอจะสรุปได้ว่า ค่านิยม
คือการคำนึงถึงแนวประพฤติปฏิบัติว่าอะไรควรหรือไม่ สำหรับการได้มา
ซึ่งค่านิยมนั้นอาจจะได้มาโดยการถ่ายทอดจากผู้อื่น จะได้จากคำบอกเล่า
ในหนังสือก็ได้ หรือจะได้อีกจากการคิดขึ้นเอง

1.3 **บุคลิกภาพ (personality)** สำหรับคำจำกัดความของคำว่าบุคลิกภาพใน
วิชาจิตวิทยานั้น Robert Lundin (อ้างในณรงค์ สินสวัสดี, 2548: 162) ได้
ให้คำจำกัดความว่าบุคลิกภาพคือเครื่องมือในการกำหนดพฤติกรรมที่มี
ลักษณะเด่นหลายๆประการ ซึ่งบุคคลได้มาภายใต้สถานการณ์พิเศษ

แต่อย่างไรก็ตามลักษณะนิสัยของบุคคล คือ ความเชื่อ ค่านิยม บุคลิกภาพนั้น มีอิทธิพล
ต่อพฤติกรรมก็จริงอยู่ แต่พฤติกรรมจะเกิดขึ้นยังไม่ได้ถ้าไม่มีสิ่งกระตุ้นพฤติกรรม

2. **สิ่งกระตุ้นพฤติกรรม (stimulus object)** สิ่งกระตุ้นพฤติกรรมนี้จะเป็นอย่างใด
ก็ได้ที่มากระทบต่อบุคคลแล้วทำให้บุคคลเกิดปฏิกิริยา เช่น เสียง หนังสือ การขึ้นราคารถเมต
นโยบายภาครัฐ ซึ่งสิ่งกระตุ้นพฤติกรรมนั้นจะมีพลังหรือความเข้มข้น (strength) แตกต่างกันทำให้
บุคคลแสดงพฤติกรรมแตกต่างกันออกไป เพราะฉะนั้นเวลาเราคำนึงถึงสิ่งกระตุ้นพฤติกรรมแล้ว
จะต้องคำนึงถึงพลังของสิ่งกระตุ้นพฤติกรรมไปด้วยเพราะมีความสำคัญมาก อย่างเช่นกรณี
พฤติกรรมทางการเมือง การที่รัฐบาลอนุญาตให้ขึ้นราคารถเมต บางคนอาจไม่พอใจจนไป
เดินขบวนประท้วง แต่บางคนอาจเฉยๆและไม่ไปเดินขบวนประท้วง นั่นหมายความว่าการขึ้นราคา
รถเมต (สิ่งกระตุ้นพฤติกรรม) มีพลังเพียงพอสำหรับทำให้ประชาชนประท้วง แต่ไม่มีพลังเพียงพอ
ทำให้อีกหลายๆคนประท้วง

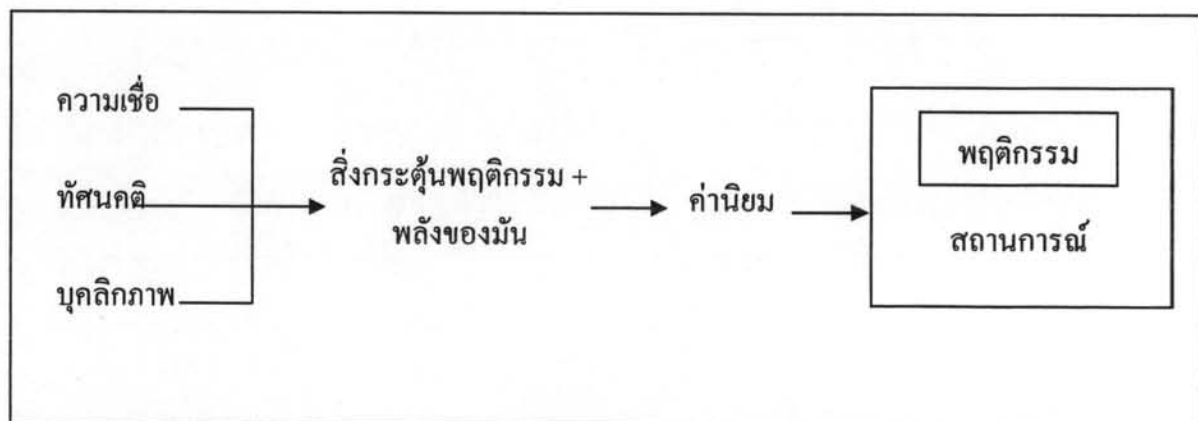
3. **ทัศนคติ (attitude)** คือการที่บุคคลคิดสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือคนใดคนหนึ่ง หรือการ
กระทำอันหนึ่งในทำนองว่าดีหรือไม่ดี สมควรหรือไม่ เหมาะสมหรือไม่ เช่น ความคิดเห็นเกี่ยวกับ
นโยบายของรัฐบาล ความคิดว่าจะไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้งให้แก่ผู้สมัครคนใด ความคิดเหล่านี้ก็
คือทัศนคติของบุคคลแต่ละคน ซึ่งจะเห็นได้ว่า ทัศนคตินั้นยังไม่ใช่พฤติกรรม เพราะพฤติกรรมยังไม่
เกิดขึ้น แต่ว่าทัศนคติเป็นสิ่งที่มาก่อนพฤติกรรมและเป็นสิ่งที่กำหนดพฤติกรรมด้วย ทัศนคตินั้นจะ
เป็นลักษณะจำเพาะเจาะจงกว่าค่านิยมหรือบุคลิกภาพ

สำหรับความหมายของทัศนคติตามที่ พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว (พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, 2532: 114-115) ได้ให้ไว้ว่า ทัศนคติ คือจิตลักษณะประเภทหนึ่งของบุคคลเป็นความรู้สึกหรือความโน้มเอียงที่จะตอบสนองไปในทางชอบหรือไม่ชอบต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นความคิดเห็นของบุคคลที่มีต่อสิ่งต่างๆ โดยมีอารมณ์เป็นส่วนประกอบรวมทั้งความพร้อมที่จะแสดงพฤติกรรมเฉพาะอย่างต่อบุคคล สิ่งของ หรือสถานการณ์ที่เกี่ยวข้อง ทัศนคติต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งประกอบด้วย 3 องค์ประกอบคือ องค์ประกอบด้านการรู้ องค์ประกอบด้านการรู้สึกรู้สึก และองค์ประกอบด้านพฤติกรรมซึ่งเป็นส่วนสุดท้ายของทัศนคติ

4.สถานการณ์ (situation) หมายถึง สิ่งแวดล้อมทั้งที่เป็นบุคคลและไม่ใช่มนุษย์ซึ่งอยู่ในสถานะที่บุคคลกำลังจะมีพฤติกรรม สถานการณ์ที่แตกต่างกันจะทำให้บุคคลแสดงพฤติกรรมแบบเดียวกันหรือเป็นไปตามความต้องการของตนทั้งหมดไม่ได้ แต่ถ้าสถานการณ์เปิดช่องให้แล้ว พฤติกรรมของบุคคลก็จะแตกต่างกันไปตามแต่ลักษณะนิสัยของบุคคล ดังนั้นสามารถสรุปได้ว่า สถานการณ์เป็นปัจจัยสิ่งแวดล้อมก่อนที่จะเกิดพฤติกรรม และมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อลักษณะของพฤติกรรม

พฤติกรรมของมนุษย์ขึ้นอยู่กับปัจจัยทั้ง 4 ที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ซึ่งสามารถเขียนเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

ภาพที่ 2.1 แสดงความสัมพันธ์ของปัจจัยทางจิตวิทยากับพฤติกรรมของมนุษย์

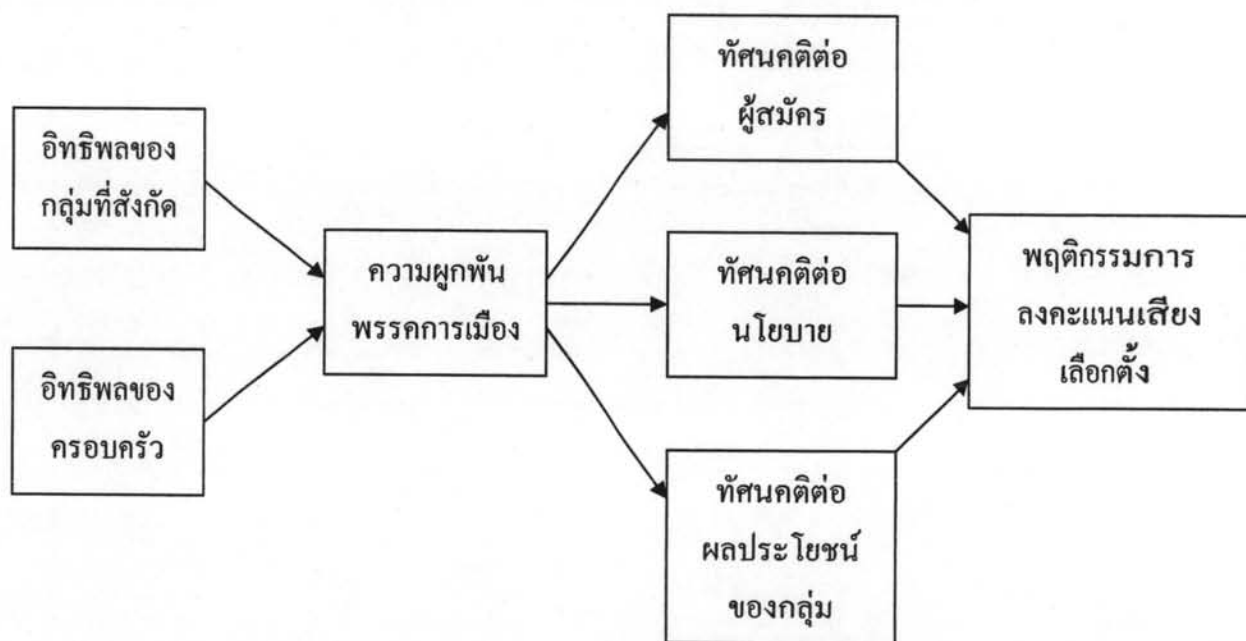

3.2 ความผูกพันพรรคการเมืองกับพฤติกรรมการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง

ตัวแบบทางจิตวิทยาที่นักรัฐศาสตร์แนวทางการลงคะแนนเสียงให้ความสนใจมากอีกเรื่อง คือ พฤติกรรมการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งอันเกิดจากความผูกพันพรรคการเมือง (party identification) ซึ่งนักวิชาการคือ Nie, Verba และ Petrocik (อ้างในพงศธร จันทรแก้ว, 2535: 64) ได้ศึกษาความผูกพันพรรคการเมืองโดยเน้นเกี่ยวกับ ทัศนคติที่ดี และความภักดี (attitude and loyalty) ของบุคคลที่มีต่อพรรคการเมือง ความผูกพันพรรคการเมือง จึงเป็นเรื่องของสังคมจิตวิทยาของบุคคลที่

เกี่ยวกับ ทักษะคิด ความเชื่อ และพฤติกรรม อีกทั้งความผูกพันพรรคการเมืองอาจเกิดได้จากการสั่งสมประสบการณ์การเรียนรู้และถ่ายทอดความผูกพันในรูปแบบของกระบวนการกล่อมเกลாதองสังคมของบุคคลและกลุ่มบุคคลในสังคมได้อีกทางหนึ่งด้วย ดังนั้น ความผูกพันพรรคการเมืองของประชาชนจึงมีความรู้สึกรู้คิดที่แตกต่างกันออกไป บางคนชอบนโยบาย บางคนชอบบุคลิกของผู้นำ บางคนมีความเชื่อถือในตัวผู้สมัคร หรือบางคนเชื่อถือในพรรคการเมือง กล่าวได้ว่า ความผูกพันพรรคการเมืองจึงมีความสัมพันธ์ทั้งความคิดและการกระทำ แต่อย่างไรก็ตามบุคคลอาจเปลี่ยนแปลงไปลงคะแนนให้พรรคการเมืองอื่นได้ เนื่องจากทัศนคติของเขาที่มีต่อประเด็นทางการเมือง อันได้แก่ ทัศนคติต่อผู้สมัคร ทัศนคติต่อนโยบาย และทัศนคติต่อผลประโยชน์ของกลุ่ม ซึ่งเป็นปัจจัยระยะสั้น (short-term factors) เปลี่ยนแปลงไป ซึ่ง Martin Harrop และ William L. Miller ได้สร้างแบบแสดงความสัมพันธ์ระหว่างความผูกพันพรรคการเมืองกับพฤติกรรมการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งไว้ ดังภาพข้างล่างนี้

ภาพที่ 2.2 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างความผูกพันพรรคการเมืองกับพฤติกรรมการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง

จากภาพแสดงความสัมพันธ์ความผูกพันพรรคการเมืองกับพฤติกรรมการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งข้างต้นนี้ มีประโยชน์ต่องานวิจัยฉบับนี้เพื่อที่จะชี้ให้เห็นว่าการที่จะทำให้ประชาชนกระทำการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งให้พรรคการเมืองใดนั้น พรรคการเมืองต้องสร้างความผูกพันพรรคการเมืองให้เกิดขึ้นในระดับหนึ่งก่อน โดยการที่พรรคการเมืองจะต้องพยายามสร้างกลวิธีการเมืองใดกลวิธีหนึ่งขึ้น ในการที่จะทำให้ประชาชนมีทัศนคติที่ดีต่อพรรคการเมืองในทุกด้าน ทั้ง

ทัศนคติที่ดีต่อนโยบาย ต่อผู้สมัครของพรรค ต่อหัวหน้าพรรค และทำให้ประชาชนเล็งเห็นถึงผลประโยชน์ที่เขาจะได้จากการสนับสนุนพรรค โดยอาจจะใช้นโยบายที่เข้าถึงประชาชนเป็นเครื่องมือสำคัญ กล่าวคือ พรรคการเมืองจะต้องพยายามทำให้ประชาชนเปลี่ยนมุมมองและทัศนคติทางการเมืองที่มีต่อพรรคทุกด้านในทางที่ดีให้ได้ จนกลายเป็นความผูกพันพรรคการเมือง เพื่อสุดท้ายแล้วจะนำมาซึ่งการลงคะแนนเสียงให้แก่พรรค

ดังนั้น เพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับประเด็นการศึกษาในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ นั่นคือ การศึกษานโยบายสาธารณะที่ส่งผลต่อความผูกพันพรรคการเมืองและพฤติกรรมการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง ผู้วิจัยจึงยึดตัวแบบทางจิตวิทยามาใช้เป็นกรอบหลักในการวิเคราะห์ว่านโยบายสาธารณะของพรรคไทยรักไทยส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงความผูกพันพรรคการเมืองของคนได้ที่มีต่อพรรคประชาธิปัตย์ จนนำไปสู่พฤติกรรมการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งได้หรือไม่ อย่างไร และตัวแบบสังคมวิทยานำมาใช้ในการอธิบายว่ากลุ่มใดหรือชนชั้นใดในพื้นที่เป้าหมายที่ได้รับอิทธิพลจากนโยบายดังกล่าว จนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงความผูกพันพรรคการเมืองและพฤติกรรมการเลือกตั้งมากที่สุดและเพราะเหตุใด

แนวคิดประชานิยม/ประชานิยมทางการเมือง

ประชานิยมในแง่กลวิธีทางการเมือง

ประชานิยมในแง่กลวิธีทางการเมืองของ Shils (อ้างใน เรื่องวิทย์ เกษสุวรรณ, 2546: 7) เป็นกลวิธีเพื่อการครอบงำ กลวิธีหลักของประชานิยมคือ การอ้างหลัก 2 อย่าง ได้แก่ ความสูงสุดของเจตจำนงของประชาชน (the supremacy of the will of people) และความคิดที่ให้ประชาชนมีความสัมพันธ์กับรัฐบาล โดยตรง (the direct relationship between people and government)

ประชานิยมปัจจุบันในแง่การเมืองคือ การเล่นเกมการเมืองที่ใช้คนจนเป็นฐานอำนาจ โดยการระดมกำลังมวลชนและคนรวย ใช้วิธีการหยาบยื่นสิ่งของให้คนจนอย่างจำกัด แต่มีผลให้การเมืองหันเหออกจากปัญหาเชิงโครงสร้างและชนชั้นเปลี่ยนมาแข่งขันกันหยาบยื่นสิ่งของให้คนจน อันเป็นการสร้างจิตสำนึกจอมปลอมและขาดความรับผิดชอบทางเศรษฐกิจและการเมือง ในแง่วัฒนธรรมและสังคม ประชานิยมยังเป็นกระบวนการทางวัฒนธรรมที่พยายามเปลี่ยนสัญลักษณ์ทางการเมืองเดิมที่ประชาชนยึดถือ มาเป็นสัญลักษณ์ใหม่ ขณะเดียวกันก็พยายามปิดล้อมชนชั้นกลางเอาไว้ไม่ให้มีบทบาท เนื่องจากผู้นำสามารถสร้างบารมีและฐานทางการเมืองระดับล่างได้โดยตรง ในทางการเมือง หากมองในแง่ร้ายแล้วประชานิยมจัดว่าเป็นประชาธิปไตยจอมปลอม (demagogu) รัฐบาลไม่มั่นคงไม่สามารถแก้ปัญหาตรงไปตรงมาได้ เนื่องจากต้องคำนึงถึงคะแนนเสียงโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงก่อนการเลือกตั้งแต่ละครั้ง ส่วนในแง่ดี ประชานิยมทำให้คนจนมีพื้นที่ทางการเมือง เนื่องจากได้รับความสนใจและมีความหมายในสังคมมากขึ้น ด้านวัฒนธรรมและสังคมมีข้อดีคล้าย

กับด้านการเมืองคือ เป็นการระดมกำลังประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองและสนใจคนระดับล่าง แต่ข้อเสียอยู่ที่ประชานิยมพยายามตัดขาดชนชั้นกลางและปิดกั้นเสรีภาพ ทำให้การเมืองขาดฐานที่มั่นคงและเปิดช่องให้เผด็จการ ส่วนทางเศรษฐกิจ ประชาชนมีข้อดีคือ มุ่งกระจายรายได้ แต่มีข้อเสียคือ ทำให้ระบบเศรษฐกิจมหภาคพังทลายเพราะสร้างความไม่สมเหตุสมผลขึ้นในระบบเศรษฐกิจและเป็นต้นเหตุของวิกฤตหนี้ หรือถ้ามีวิกฤตอยู่แล้ว ก็อาจทำให้แก้ไขวิกฤตได้ยากกว่าเดิม

การนำเสนอแนวคิดประชานิยมหรือประชานิยมทางการเมือง มีประโยชน์ต่องานวิจัยคือ ช่วยให้สามารถเข้าใจถึงลักษณะ ความเป็นมาและกลวิธีทางการเมืองของนโยบายเชิงประชานิยม อีกทั้งแนวคิดประชานิยมจะยังประโยชน์ต่อการนำมาพิจารณาเพื่อใช้ในการจำกัดขอบเขตกรณีศึกษาโดยใช้ในการจำกัดการเลือกนโยบายของพรรคไทยรักไทยที่เป็นเครื่องมือทางการเมืองที่สำคัญในการสร้างคะแนนเสียงจากประชาชน ได้อย่างเหมาะสมนั่นก็คือ “นโยบายโครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง” รวมทั้งใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์กลไกการทำงานของนโยบายดังกล่าว รวมทั้งผลกระทบของนโยบายกับการเปลี่ยนแปลงความผูกพันพรรคการเมือง และพฤติกรรมการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง

งานวิจัยและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับโครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง จะพบว่า มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ออกมาตั้งแต่ปี 2544 ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการสำรวจประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการดำเนินงานกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง และเป็นที่น่าสังเกตว่างานวิจัยในทางรัฐศาสตร์ที่ใช่มุมมองด้านการเมืองการปกครองมาเป็นกรอบในการวิจัยโครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองยังไม่ปรากฏแพร่หลายเท่าที่ควร ดังนั้นผู้วิจัยได้ทำการสำรวจและแยกประเภทของงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับโครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองออกเป็น 3 กลุ่มหลักคือ 1.งานวิจัยและวรรณกรรมที่นำเสนอในเชิงสนับสนุนการดำเนินนโยบายของรัฐบาลและด้านดีของโครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองเป็นหลัก 2.งานวิจัยและวรรณกรรมที่นำเสนอในเชิงไม่สนับสนุนการดำเนินนโยบายของรัฐบาลและด้านลบของโครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองเป็นหลัก และ 3.งานวิจัยและวรรณกรรมที่นำเสนอทั้งผลด้านดีและด้านลบของโครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองควบคู่กันไป ซึ่งงานวิจัยที่รวบรวมมาจากงานทั้งสามกลุ่มหลัก ปรากฏดังนี้

กลุ่มที่1: งานวิจัยและวรรณกรรมที่นำเสนอในเชิงสนับสนุนการดำเนินนโยบายของรัฐบาล และด้านดีของโครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองเป็นหลัก

งานวิจัยของ ณรงค์กร ขวาลสันตติ (ณรงค์กร ขวาลสันตติ, 2544 อ้างใน สุทธิติ ชัดติยะ, 2547: 28) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “ผลที่จะได้รับจากเงินกองทุนหมู่บ้านในด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง” โดยทำการศึกษาในพื้นที่เขตเลือกตั้งที่ 4 ของจังหวัดเพชรบูรณ์ จำนวน 5 อำเภอ 14 ตำบล 14 หมู่บ้าน และใช้วิธีการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ ซึ่งผลการศึกษาพบว่า 1.ด้านสังคม จะมีผู้มีความรู้และมีประสบการณ์อาสาเข้ามาช่วยบริหารกองทุน สมาชิกมีความสามัคคี คนยากจนมีโอกาสดำเนินงานให้กู้ยืมก่อน ประชาชนในหมู่บ้านมีจิตสำนึกว่าทุกคนเป็นเจ้าของกองทุน 2.ด้านเศรษฐกิจ การดำเนินงานทำให้ประชาชนเป็นหนี้เพิ่มขึ้น แต่ในขณะเดียวกันสมาชิกก็นำเงินไปลงทุนทั้งในอาชีพใหม่และอาชีพเดิมในสัดส่วนที่ใกล้เคียงกัน และ3.ด้านการเมือง พบว่าคณะกรรมการกองทุนมาจากการเลือกของประชาชน ประชาชนมีส่วนในการกำหนดข้อบังคับและตรวจสอบการทำงานของคณะกรรมการ ซึ่งถือเป็นการพัฒนาประชาธิปไตยพื้นฐานของชุมชน

มาโนช ขอบธรรมดี (มาโนช ขอบธรรมดี, 2546) ทำการศึกษาเรื่อง “การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตด้านเศรษฐกิจและสังคมของผู้กู้เงินกองทุนหมู่บ้านละเมาะยุบ ตำบลโพประจักษ์ อำเภอนาทม จังหวัดสิงห์บุรี” โดยทำการเก็บข้อมูลจากตัวอย่างทั้งหมด 11 รายซึ่งเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้านของหมู่บ้านละเมาะยุบ ซึ่งผลการศึกษาพบว่า ผู้กู้เงินกองทุนหมู่บ้านมีสภาพทางเศรษฐกิจไม่ดี เป็นผู้ที่ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง โดยก่อนที่จะกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านเคยกู้เงินจากแหล่งอื่นมาลงทุนในการประกอบอาชีพและใช้จ่ายในครอบครัว ต้องประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไปหรืออาชีพเสริมเพื่อหาเงินมาใช้จ่ายในครอบครัว อีกทั้งผู้ที่ขอกู้เงินส่วนใหญ่นำไปใช้ประโยชน์ในการทำนา ทำสวน และค้าขาย ซึ่งทำให้พวกเขามีสภาพความเป็นอยู่ด้านเศรษฐกิจและสังคมดีขึ้น สำหรับผู้ບางรายที่ไม่มีความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเนื่องจากเขาเหล่านั้นมีที่ทำกินน้อยอยู่แล้ว ทำให้ได้ผลตอบแทนน้อย หรือบางรายที่นำเงินไปลงทุนเลี้ยงสัตว์และเมื่อนำไปขายแล้วขาดทุน ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นกับคนในหมู่บ้านเกิดจากเงินกองทุนหมู่บ้านและเงินกู้จากแหล่งอื่นร่วมด้วย อีกทั้งปัญหาซึ่งถือว่าเป็นปัญหาของคนในหมู่บ้านคือ การไม่มีที่ดินทำกิน เงินกู้ไม่เพียงพอต่อการนำไปลงทุน และการประสบปัญหาทางการตลาดและราคาผลผลิตตกต่ำ

งานวิจัยของ อารีรัตน์ หอมเนียม (อารีรัตน์ หอมเนียม, 2547) ทำการศึกษาเรื่อง “ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อประสิทธิภาพการดำเนินงานของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน: ศึกษาเฉพาะกรณีของกองทุนหมู่บ้านนางมุด หมู่ที่3 ตำบลนางมุด อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์” โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ และเก็บข้อมูลโดยใช้วิธีการสังเกต การสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม ซึ่งผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อประสิทธิภาพการดำเนินโครงการกองทุนหมู่บ้านมี 2 ปัจจัยคือ 1.ปัจจัยภายใน ซึ่งประกอบด้วยปัจจัยด้านการบริหารจัดการ พบว่าคณะกรรมการกองทุนได้บริหารโดยใช้หลักนิติ

ธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใสและหลักการมีส่วนร่วม ปัจจัยด้านกฎระเบียบ พบว่า คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านได้ปฏิบัติตามกฎระเบียบของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ ปัจจัยด้านภาวะผู้นำ พบว่าคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านมีภาวะผู้นำอยู่ในระดับสูง ผู้นำมีความรู้ มีประสบการณ์และเป็นที่ยอมรับ รวมทั้งมีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการบริหารจัดการ 2.ปัจจัยภายนอก ประกอบด้วย บทบาทของภาคราชการ พบว่าภาคราชการมีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงแนวคิดการดำเนินงาน จัดเวทีการเรียนรู้และสนับสนุนการทำงานของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน ด้านบทบาทของผู้นำท้องถิ่น พบว่าผู้นำท้องถิ่นในชุมชนมีบทบาทในการประสานความร่วมมือให้ประชาชนในหมู่บ้านเกิดความร่วมมือและสามัคคี ด้านบทบาทของกลุ่มองค์กรอื่นๆ พบว่าผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการดำเนินงานของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน ได้แก่ เครือข่ายกองทุนหมู่บ้านระดับตำบล เครือข่ายกองทุนหมู่บ้านระดับอำเภอ และศูนย์ประสานงานองค์กรระดับตำบล

งานของสำนักงานคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ (สทบ.) รายงานเสนอคณะรัฐมนตรีเนื่องในการประชุมคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 30 สิงหาคม 2548 เรื่อง “ผลการดำเนินงานนโยบายกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง” (แหล่งที่มา : http://www.rakbankerd.com/01_jam/village_fund/news_detail.html [วันที่ 31 สิงหาคม 2550]) ซึ่งผลการดำเนินงานอันเป็นข้อมูลจากคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ ปรากฏดังนี้ หนึ่ง กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ(องค์กรมหาชน) ได้กู้เงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร และธนาคารออมสิน โดยได้นำมาจัดสรรให้กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองทั่วประเทศเป็นเงิน 91,711 ล้านบาท อีกทั้งได้ชำระเงินกู้ทั้งเงินต้นและดอกเบี้ยให้แก่ทั้งสองธนาคาร (ตั้งแต่วันที่ 23 มกราคม 2544 – 23 มกราคม 2548) เป็นเงิน 56,537 ล้านบาท โดยอัตราดอกเบี้ยการกู้ยืมได้ลดลงตามลำดับจากปี 2544 ที่อัตราร้อยละ 4.75 มาในปี 2548 อยู่ที่ร้อยละ 2.75 สอง ผลการดำเนินงานด้านการบริหารจัดการและการเติบโตกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองของรัฐบาลบรรลุผลสำเร็จ โดยดูจากเมื่อเริ่มนโยบายในปี 2544 – 2547 มีการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน และได้จัดสรรเงินไปแล้วกองทุนละ 1 ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 98.32 ของเป้าหมาย ส่วนในด้านของผลการบริหารจัดการเงินกองทุน ปรากฏว่ามีเงินทุนหมุนเวียนเพิ่มขึ้น ซึ่งมาจากภาครัฐ การเพิ่มขึ้นของเงินกองทุนในแต่ละหมู่บ้าน ภาคประชาชนอันเกิดจากเงินออม หุ้น เงินทุนจากการประกอบการ และภาคสถาบันการเงินที่ปรากฏในลักษณะโครงการขยายวงเงินกู้ ในด้านของการให้กู้ยืม ปรากฏว่ามีประชาชนกู้ยืมเงินจากกองทุนไปแล้วคิดเป็นร้อยละ 86.66 ของจำนวนสมาชิกทั้งหมด ในอัตราดอกเบี้ยเฉลี่ยร้อยละ 6.48 ต่อปี อีกทั้งกองทุนส่วนใหญ่ๆ ได้มีการบริหารการกู้ยืมมาแล้ว 3-4 รอบ สำหรับการชำระคืนเงินกู้ พบว่าการชำระคืนเงินกู้ของสมาชิก จำแนกออกได้ดังนี้ ประเภทที่สามารถชำระคืนได้ทั้งหมดร้อยละ 93.6 ประเภทที่ชำระคืนได้บางส่วนร้อยละ 3.1 ประเภทเจรจาขอผ่อนผันร้อยละ 2.9 และประเภทที่คิดว่าจะชำระคืนไม่ได้ร้อยละ 0.4 ดังนั้น

สามารถสรุปได้ว่ามีการชำระเงินกู้คืนในปี 2545 ร้อยละ 93.85 ในปี 2546 ร้อยละ 98.03 ในปี 2547 ร้อยละ 95.26 ในส่วนของการใช้ประโยชน์จากเงินกู้ พบว่า ประชาชนนำไปใช้ประโยชน์จำแนกได้ ดังนี้ ใช้ประโยชน์ในการประกอบอาชีพร้อยละ 81.3 ใช้ในการบรรเทาเหตุฉุกเฉินความเดือดร้อนในครัวเรือนร้อยละ 14.5 ใช้ในการชำระหนี้เงินนอกระบบร้อยละ 3.2 และใช้ประโยชน์อื่นๆ ร้อยละ 1 สำหรับผลในด้านเศรษฐกิจและสังคมระดับรากฐาน พบว่า นโยบายกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองทำให้ชุมชนมีการพัฒนารายได้ดีขึ้นและพัฒนาอาชีพดีขึ้น อีกทั้งตลอดระยะเวลาการดำเนินงานกองทุนที่ผ่านมา กองทุนมีรายได้จากดอกเบี้ยเฉลี่ยปีละ 3,895 ล้านบาทและได้จัดเป็นสวัสดิการของชุมชน โดยแยกเป็นกิจกรรมด้านการพัฒนาส่วนรวม ด้านทุนการศึกษา ด้านการฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณี ด้านการช่วยเหลือผู้สูงอายุ คนพิการ การจัดงานศพ และการรักษาพยาบาล และสาม ทิศทางที่จะดำเนินการต่อไปของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ ได้เตรียมการเพื่อให้มีการจัดตั้งสำนักงานกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ ตาม พ.ร.บ. กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ พ.ศ. 2547 กำหนดให้จัดตั้งหน่วยงานของรัฐที่มีฐานะเป็นนิติบุคคล ไม่เป็นส่วนราชการหรือรัฐวิสาหกิจ เพื่อทำหน้าที่แทนองค์กรเดิม และสุดท้ายพบว่า ประชาชนเห็นว่า นโยบายกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองประสบความสำเร็จร้อยละ 92.2 และมีความพึงพอใจร้อยละ 95.6

จะเห็นได้ว่างานวิจัยกลุ่มนี้ เป็นการนำเสนอในเชิงบวกและสนับสนุนการดำเนินนโยบายกองทุนหมู่บ้าน ผลที่ปรากฏออกมาจากการวิจัยมักจะเป็นผลกระทบที่เกิดในด้านดี ทั้งผลกระทบในเชิงเศรษฐกิจที่มักจะออกมาในลักษณะที่กล่าวว่า เงินกองทุนหมู่บ้านกลายมาเป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนภายในหมู่บ้าน เป็นแหล่งพึ่งพิงทางการเงินให้กับชาวบ้านในการลงทุนประกอบอาชีพ สุดท้ายผลที่ปรากฏออกมาคือ การสร้างรายได้ที่มั่นคงให้กับชาวบ้าน ส่วนผลกระทบในเชิงสังคมจะปรากฏในลักษณะของการฝึกหัดให้ประชาชนเรียนรู้หลักการบริหารงานภายในชุมชน ฝึกหัดความเป็นผู้นำและการเข้าใจถึงสิทธิหน้าที่ของตนเอง สร้างความผูกพันภายในชุมชนและรู้จักการพึ่งพาตนเอง ดังนั้นผลที่ปรากฏออกมาคือ การสร้างสภาพเป็นอยู่ทางสังคมที่ดีขึ้นให้กับชาวบ้านอย่างมั่นคงถาวร และสุดท้ายผลกระทบในเชิงการเมือง สังเกตได้ว่า งานกลุ่มนี้มักจะหลีกเลี่ยงและไม่กล่าวถึงผลกระทบในเชิงการเมือง เนื่องจากผู้เขียนมองว่า งานวิจัยในกลุ่มนี้มักเป็นงานวิจัยของหน่วยงานราชการ ซึ่งมุ่งวิจัยมาเพื่อรองรับให้เกิดความชอบธรรมในการดำเนินนโยบายกองทุนหมู่บ้านของรัฐบาล และเพื่อรองรับหรือสนับสนุนผลการดำเนินโครงการของภาครัฐเพียงอย่างเดียว จึงไม่ได้มุ่งเน้นหรือไม่ได้ต้องการมองในส่วน of ผลกระทบทางการเมืองอย่างจริงจัง และยังขาดมุมมองในด้านลบอันเป็นสภาพที่เกิดขึ้นจริงจากการดำเนินโครงการ อย่างไรก็ตาม ไม่ได้หมายความว่างานวิจัยที่จัดอยู่ในกลุ่มนี้จะป็นงานวิจัยที่ไม่น่าเชื่อถือตามหลักวิชาการ เพียงแต่ยังขาดมุมมองบางประการเท่านั้น จึงจำเป็นที่จะต้องนำงานวิจัยในกลุ่มอื่นๆ มาพิจารณาประกอบ

กลุ่มที่ 2: งานวิจัยและวรรณกรรมที่นำเสนอในเชิงไม่สนับสนุนการดำเนินนโยบายของรัฐบาลและด้านลบของโครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองเป็นหลัก

งานวิจัยของ วิชัย ตุงค์พันธุ์ (วิชัย ตุงค์พันธุ์ อ้างใน สิริวิชัย, 2547: 31) ทำการศึกษาเรื่อง “Is Thailand’s Grass-Root Program Passé A Closer Look at the Village Fund and Urban Communities Program” โดยเป็นงานวิจัยเชิงปริมาณที่ใช้ตัวเลขเชิงสถิติจากการเก็บข้อมูลทั่วประเทศ อันเป็นการศึกษาเพื่อตอบคำถามว่านโยบายโครงการเอื้ออาทรต่างๆที่รัฐบาลส่งไปนั้นทำงานได้หรือไม่ โครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองทำเพื่อใคร รายได้ของคนมีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ จากผลการศึกษาพบว่า โครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองคนจนได้รับประโยชน์ 393,233 คน (หรือ 7%จากคนจนทั้งประเทศกว่า 5.6 ล้านคน) ส่วนคนไม่จนได้ประโยชน์มากกว่าคนจน คือ 4,413,215 คน (หรือ 7.63% ของประชาชนที่ไม่จนทั่วประเทศที่มีกว่า 57.8 ล้านคน) ในส่วนของรายได้ก่อนและหลังจากโครงการดังกล่าวเข้ามา พบว่าไม่มีความแตกต่างกันมากนัก แต่สำหรับหนี้สิน พบว่าหนี้สินครัวเรือนในปี 2543 (ก่อนโครงการดังกล่าวจะเข้ามา) โดยเฉลี่ยอยู่ที่ 70,586 บาทต่อปี และเพิ่มขึ้นกว่า 80,000 บาทในปี 2545 หรือเพิ่มขึ้นจาก 5.7 เท่าของรายได้ครัวเรือนเป็น 6.1 เท่าของรายได้ครัวเรือน ดังนั้นในส่วนนี้ผู้วิจัยจึงสรุปว่ากองทุนหมู่บ้านไม่มีประสิทธิภาพในการเพิ่มรายได้ที่แท้จริง แต่หนี้สินมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นจริง

งานวิจัยของ โรเบิร์ต เอ็ม ทาวน์เซนด์ และ โจเซฟ คาโบสกี (แหล่งที่มา: <http://www.nidambe11.net/ekonomiz/2004q3/article2004aug18p3.htm> [วันที่ 3 สิงหาคม 2550]) แห่งมหาวิทยาลัยชิคาโก ประเทศสหรัฐอเมริกา ทำการศึกษาเรื่อง “ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากโครงการกองทุนหมู่บ้านของรัฐบาล พ.ศ.ท.ทักษิณ ชินวัตร ระหว่างปี 2544-2546” พบว่า กองทุนหมู่บ้านส่งให้ปริมาณของหนี้สินระยะสั้นและหนี้สินโดยรวมของครัวเรือนในแต่ละหมู่บ้านเพิ่มขึ้น และหนี้สินที่เกิดจากการกู้ยืมกองทุนหมู่บ้านไม่ได้เข้าไปทดแทนหนี้สินจากแหล่งเงินอื่นๆแต่อย่างใด นอกจากนั้นหนี้จากกองทุนหมู่บ้านยังส่งผลให้เกิดหนี้สินที่กู้ยืมมาเพื่อบริโภคเพิ่มมากขึ้น โดยทุกๆ 1 บาทของหนี้จะเป็นหนี้เพื่อการบริโภคระหว่าง 0.35 – 0.81 บาท และพบว่ามีการกู้เพื่อนำมาลงทุนใช้ในการเกษตรเพิ่มมากขึ้นแต่ไม่ก่อให้เกิดการเริ่มต้นธุรกิจใหม่ๆในครัวเรือน ดังนั้นสามารถสรุปได้ว่าผลกระทบของโครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง จะก่อให้เกิดการเพิ่มขึ้นของหนี้สินครัวเรือน และเป็นตัวเร่งให้เกิดการกู้ยืมระบบมากขึ้น โดยที่ไม่ก่อให้เกิดธุรกิจใหม่ๆ อีกทั้งทรัพย์สินครัวเรือนลดลงเพราะเกิดการเร่งใช้จ่ายแต่ไม่มีการออมเผื่ออนาคตเนื่องจากประชาชนคิดว่ามีสินเชื่อให้กู้ได้ง่าย

งานวิจัยของ กนกวรรณ โชติเกษม ทำการศึกษาเรื่อง “ประสิทธิภาพการบริหารจัดการของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง ในเขตพื้นที่ความรับผิดชอบของศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขตที่ 4” เป็นการศึกษาเชิงปริมาณ และมีกลุ่มตัวอย่างประชากรที่ใช้คือ

คณะกรรมการกองทุนจำนวน 93 คน และสมาชิกกองทุน จำนวน 86 คน รวมเป็น 139 คน โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล (แหล่งที่มา: <http://cddweb.cdd.go.th/cdregion04/cdrg04/Research/Kanokwan.html> [วันที่ 6 กันยายน 2550]) จากการศึกษาพบว่า โครงการกองทุนหมู่บ้านมีอุปสรรคในการดำเนินงานอยู่ 7 เรื่อง ได้แก่ หนึ่ง การส่งคืนเงินกู้ของสมาชิกไม่ได้เป็นไปตามกำหนดสัญญา สอง คณะกรรมการขาดความรู้ ความเข้าใจและขาดประสบการณ์ในการบริหารจัดการเงินกองทุน สาม สมาชิกไม่ได้นำเงินกู้ไปใช้ตามวัตถุประสงค์ที่ทำสัญญาไว้กับทางโครงการ สี่ ระยะเวลาในการส่งคืนเงินกู้สั้นเกินไป ห้า ไม่มีศูนย์ปฏิบัติการของคณะกรรมการกองทุน หก ขาดวัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือเครื่องใช้ในการดำเนินงานกองทุน เจ็ด นายทุนจากภายนอกเข้าไปแสวงหาผลประโยชน์จากสมาชิกกองทุน โดยการนำเงินมาให้สมาชิกกู้ยืมไปใช้หนี้กองทุนในอัตราดอกเบี้ยสูง

สังเกตได้ว่างานวิจัยในกลุ่มนี้ เป็นการนำเสนอภาพลักษณ์ของโครงการกองทุนหมู่บ้านในเชิงลบให้เห็นอย่างโดดเด่น ซึ่งผู้เขียนมองว่างานในกลุ่มนี้ต้องการที่จะทำหน้าที่ตรวจสอบการทำงานขอภาครัฐ และเป็นเสมือนกระจกเงาสะท้อนการทำงานของภาครัฐ โดยการเปิดมุมมองที่แตกต่าง ให้เห็นถึงปัญหาและผลกระทบในด้านลบ ซึ่งภาครัฐในฐานะเจ้าของนโยบายอาจจะพยายามปิดตาลงข้างหนึ่งเพื่อมองแต่ส่วนดี และรายงานให้ประชาชนเห็นเฉพาะด้านบวกที่เกิดขึ้นเท่านั้น ซึ่งงานวิจัยในกลุ่มนี้จะเน้นถึงผลกระทบในทางเศรษฐกิจ ที่ปรากฏออกมาในลักษณะของการเกิดภาวะหนี้สินหมุนเวียน เป็นตัวเร่งให้เกิดการกู้หนี้ยืมสินออกมามากขึ้น สร้างลักษณะนิสัยฟุ่มเฟือยบริโภคนิยมให้กับชุมชนท้องถิ่น โดยรวมแล้วโครงการกองทุนหมู่บ้านไม่มีประสิทธิภาพในการเพิ่มรายได้ที่แท้จริง แต่กลับสร้างภาระหนี้สินให้เพิ่มมากขึ้น ส่วนผลกระทบในเชิงสังคม จะปรากฏออกมาในลักษณะของการสร้างความแตกแยกให้เกิดขึ้นในชุมชน คนจนไม่สามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้ คณะกรรมการกองทุนขาดความเป็นธรรมและแสวงหาผลประโยชน์ให้กับตนเอง และญาติพี่น้อง อย่างไรก็ตามงานในกลุ่มนี้ยังขาดซึ่งการวิเคราะห์ในมุมมองเชิงการเมือง ซึ่งถือได้ว่าเป็นผลกระทบอีกทางหนึ่งที่ปรากฏอยู่จริงในการดำเนินโครงการ และเพื่อการวิเคราะห์ที่รอบด้านขึ้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยงานวิจัยที่มีมุมมองรอบด้าน ทั้งผลกระทบด้านบวกและด้านลบมาพิจารณาเพิ่มเติม

กลุ่มที่ 3: งานวิจัยและวรรณกรรมที่นำเสนอทั้งผลด้านดีและด้านลบของโครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองควบคู่กันไป

สุนิสา ฉิมพลี (สุนิสา ฉิมพลี, 2545) ทำการศึกษาเรื่อง “ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการตัดสินใจเข้าเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน: ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านในอำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี” ซึ่งผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการตัดสินใจเข้าเป็นสมาชิกกองทุน

หมู่บ้านคือ เพศ อายุ ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้าน บทบาทผู้นำชุมชน ระเบียบข้อบังคับของกองทุนหมู่บ้าน และความคาดหวังเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้าน แต่ปัจจัยด้านจำนวนสมาชิกในครอบครัว ประสบการณ์จากการเป็นสมาชิกกองทุนอื่นๆ การรับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้าน และความคิดเกี่ยวกับคุณสมบัติของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านนั้น ไม่มีความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจเข้าเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน

ระวีวรรณ พงษ์ทองเมือง (ระวีวรรณ พงษ์ทองเมือง, 2545) ทำการศึกษาเรื่อง “ความรู้ความเข้าใจและการนำนโยบายกองทุนหมู่บ้านไปปฏิบัติ ศึกษากรณีอำเภอเมืองปัตตานี จังหวัดปัตตานี” ซึ่งจากการศึกษาพบว่า คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านมีความรู้ความเข้าใจในการนำนโยบายกองทุนหมู่บ้านไปปฏิบัติเป็นอย่างมาก ส่วนปัจจัยที่สนับสนุนนโยบายกองทุนหมู่บ้าน ได้แก่ วัตถุประสงค์และขั้นตอนของการปฏิบัติตามนโยบายและสภาพชุมชน ส่วนปัจจัยที่เป็นปัญหา ได้แก่ การติดตามประเมินผล อีกทั้งปัญหาและอุปสรรคในการนำนโยบายกองทุนหมู่บ้านไปปฏิบัติ ได้แก่ การไม่ได้รับความสนับสนุนด้านงบประมาณและวัสดุอุปกรณ์จากหน่วยงานต่างๆของภาครัฐ

งานวิจัยของ วิชุลดา มาตันบุญ และ สมนึก ชัชวาลย์ (วิชุลดา มาตันบุญ และ สมนึก ชัชวาลย์, 2546) ทำการศึกษาเรื่อง “การวิจัยและพัฒนากระบวนการบริหารจัดการเงินกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง” โดยเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพที่มุ่งศึกษาเปรียบเทียบกระบวนการบริหารจัดการในกองทุนหมู่บ้าน ระหว่าง 4 กองทุนใน 2 อำเภอของจังหวัดเชียงใหม่ จากการศึกษาพบว่า แต่ละกองทุนมีความแตกต่างในด้านการบริหารจัดการขึ้นอยู่กับปัจจัยต่างๆที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นสภาพปัญหาของแต่ละชุมชน ประสบการณ์การบริหารงานของคณะกรรมการ ผู้นำชุมชน การมีส่วนร่วมของสมาชิกและชาวบ้าน และพื้นฐานการรวมกลุ่มของชุมชน อีกทั้งจากการศึกษาได้แสดงให้เห็นถึงผลกระทบด้านบวกและด้านลบอันเป็นปัญหาของโครงการคือ ผลกระทบด้านบวกจะเป็นผลกระทบของโครงการที่มีต่อชุมชน ซึ่งทำให้ชุมชนมีแหล่งเงินทุนในการกู้ยืมเพื่อประกอบอาชีพสร้างรายได้ เป็นการลดภาระหนี้จากหนี้นอกระบบ และเป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจในระดับชุมชน ส่วนผลกระทบในด้านลบนั้นมีค่อนข้างน้อย เช่น ความขัดแย้งในชุมชน การสร้างภาระหนี้ผูกพันหรือการหมุนเวียนหนี้สินในชุมชนและนอกชุมชน เป็นการเพิ่มความจนให้กับชาวบ้านมากขึ้น

งานวิจัยของ พิณี อุคตสมปอง (พิณี อุคตสมปอง, 2548) ทำการศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์นโยบายประชานิยม: กรณีศึกษาโครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง” ซึ่งเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการศึกษาจากเอกสารมาประมวลผลร่วมกับการศึกษาเชิงลึกในชุมชนสันติสุข จากผลการศึกษา พบว่าในภาพรวมของความรู้ความเข้าใจของประชาชนต่อการดำเนินงานกองทุนหมู่บ้านอยู่ในระดับสูง ส่วนความพึงพอใจจะอยู่ในระดับกลางเนื่องจากขั้นตอนการดำเนินงานและระเบียบมีมากเกินไป ส่วนในด้านการประเมินผล พบว่ากระบวนการในการดำเนินงานตามแนวทางของโครงการเป็นไปอย่างถูกต้อง สำหรับผลกระทบในด้านคุณภาพชีวิตของประชาชนมีระดับที่ดีขึ้น อย่างไรก็ตามโครงการยังมีปัญหาและอุปสรรคที่พบ ได้แก่ การประชาสัมพันธ์ไม่ทั่วถึง

ระเบียบปฏิบัติมีมากเกินไป การชำระหนี้คืนไม่ตรงตามเวลา ดังนั้นภาครัฐควรทบทวนนโยบายโครงการประชานิยมต่างๆและปรับปรุงข้อบกพร่องที่เกิดขึ้น เพื่อให้ผลประโยชน์อันเนื่องมาจากโครงการประชานิยมเกิดประสิทธิภาพมากที่สุด

งานวิจัยของ สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาแห่งประเทศไทย (TDRI) ร่วมกับคณะวิจัยท้องถิ่น 13 จังหวัด ทำการศึกษา “โครงการศึกษาการตรวจสอบโดยสังคม: เครื่องมือด้านการบริหารจัดการเพื่อลดความยากจนและเพิ่มความเข้มแข็งชุมชนในประเทศไทย” โดยใช้กระบวนการวิจัยตามวิธีการของ CIET (แหล่งที่มา: http://www.rakbankerd.com/01_jam/village_fund/news_detail.html [วันที่ 31 กรกฎาคม 2550]) ซึ่งโครงการดังกล่าวทำการศึกษาวิจัยนโยบายที่เกี่ยวกับการแก้ปัญหาความยากจน ซึ่งครอบคลุม 3 โครงการคือ โครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง โครงการ 30 บาทรักษาทุกโรค และโครงการเบี้ยยังชีพคนชรา โดยใช้พื้นที่ตัวอย่างจาก 13 จังหวัดจากทุกภาคทั่วประเทศ พบว่า ประชาชนส่วนใหญ่มีความพึงพอใจโครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง ในระดับพอใจถึงพอใจมากสูงถึงร้อยละ 89-91 เนื่องจากช่วยแก้ปัญหาภาระหนี้สินของครัวเรือนมาก อย่างไรก็ตามโครงการกองทุนหมู่บ้านยังมีข้อบกพร่องบางส่วน คือโครงการดังกล่าวยังไม่ครอบคลุมทั่วถึงทุกคนในหมู่บ้าน คนจนมีโอกาสเข้าถึงเงินกองทุนต่างๆได้น้อยกว่ากลุ่มอื่นๆ เพราะไม่มีใครกล้าคำประกันให้ และการใช้จ่ายเงินของคนจนอาจต้องการผู้ดูแลอย่างใกล้ชิด ดังนั้นงานวิจัยจึงได้เสนอให้มีการปรับปรุงในส่วนของการกวดขันให้คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านมีการดำเนินการอย่างโปร่งใส และพิจารณาวงเงินกู้ให้เหมาะสมกับเป้าหมายของกองทุน อีกทั้งควรคิดอัตราเงินกู้ไม่เกินร้อยละ 6 และกระจายเงินกองทุนให้ทั่วถึงมากขึ้น โดยเฉพาะในกลุ่มคนจน

งานวิจัยของ นภาพรณ หะวานนท์ และคณะ ซึ่งอยู่ภายใต้โครงการประเมินและวิจัยกองทุนหมู่บ้าน (แหล่งที่มา: http://www.rakbankerd.com/01_jam/village_fund/news_detail.html [วันที่ 3 กันยายน 2550]) ทำการศึกษาเรื่อง “ผลกระทบโดยตรงของนโยบายกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองต่อระบบเศรษฐกิจในแง่ของการกระตุ้นให้เกิดการใช้จ่ายภาคเอกชนทั้งในรูปของการลงทุนและการบริโภค” ซึ่งได้ทำการลงพื้นที่เป็นกรณีศึกษาทั้งหมดในปีแรก 50 หมู่บ้าน และ Action Research อีก 10 หมู่บ้านทั่วประเทศ โดยมีจุดประสงค์เพื่อศึกษาในเชิงลึกว่าเงิน 1 ล้านบาทที่ลงไปก่อให้เกิดความสำเร็จหรือไม่ จากการศึกษาพบว่า มีผลทั้งในด้านบวกและด้านลบ ซึ่งด้านบวกได้แก่หนึ่ง ในแง่ของระดับปัจเจกบุคคล ทำให้ชาวบ้านสามารถลดต้นทุนดอกเบี้ยเดิมที่อยู่ในระดับสูงจากเดิมที่ชาวบ้านต้องเสียค่าใช้จ่ายเรื่องดอกเบี้ยในอัตราที่สูง เมื่อมีกองทุนหมู่บ้านอัตราดอกเบี้ยก็จะลดลงกว่าเดิม สอง ทำให้เกิดการเพิ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่บางครั้งกิจกรรมเหล่านี้เองไม่สามารถเสริมตัวเลขในระดับมหภาคได้ แต่ในระดับมหภาคนั้นมีความชัดเจน เช่น คนที่มีอาชีพซักรีดก็เอาเงินไปซื้อเครื่องซักผ้าทำให้รายได้ส่วนตัวของเขาเพิ่มขึ้น หรือการเพิ่มตัวปัจจัยการผลิตอื่นๆ อย่างบางรายเอาที่ดินไปจ้างงอนก็นำเงินที่กู้ไปไถ่ที่ดินคืนมาประกอบอาชีพต่อไปได้ เป็นต้น

สาม ในระดับชุมชน การเพิ่มเงินกองทุนหมู่บ้านเข้ามาเป็นการเพิ่มแหล่งเงินกู้ให้กับประชาชน นอกจากนี้ชุมชนยังสามารถเอาดอกผลของเงินกองทุนมาเป็นเงินสวัสดิการได้ ส่วนผลในด้านลบได้แก่ หนึ่ง งวดของเงินกู้มีระยะเวลาเพียงหนึ่งปีซึ่งถือว่าเข้มงวดเกินไป สอง ระเบียบเกี่ยวกับคณะกรรมการกองทุนของหมู่บ้าน ที่กำหนดไว้ว่าเมื่อครบหนึ่งปีคณะกรรมการต้องจับฉลากออกครึ่งหนึ่ง ถึงแม้จะเป็นการสร้างไว้เพื่อให้เกิดการถ่ายโอนอำนาจ แต่บางหมู่บ้านขาดแคลนผู้นำที่มีความรู้ในเรื่องกองทุนอย่างแท้จริง อย่างไรก็ตามยังพบว่าระเบียบที่ขัดกันคือ สามารถให้ผู้ถูกจับฉลากออกกลับเข้ามาเป็นคณะกรรมการได้ไม่เกินสองวาระ สาม ตัวกลไกการทำงานของภาครัฐส่วนใหญ่จะโอนเงินผ่านธนาคารออมสิน ซึ่งในส่วนของธนาคารออมสิน ไม่ค่อยจะมีความพร้อมมากนักในหลายพื้นที่ เช่นความล่าช้าของบริการ พนักงานไม่สอดคล้องความต้องการของประชาชนในแต่ละวัน จึงควรกระจายเงินผ่านสถาบันการเงินอื่นๆ ที่ กระบวนการทำงานของกองทุน แม้จะบอกให้ชาวบ้านทำ แต่ในภาคปฏิบัติจะมีการตั้งคณะกรรมการในระดับอำเภอและจังหวัดขึ้นมา และหากพื้นที่ใดไม่สามารถตั้งคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านขึ้นได้คณะกรรมการก็จะถูกเพ่งเล็งว่าไม่มีประสิทธิภาพในการทำงาน ทั้งๆที่บางพื้นที่ชาวบ้านมีฐานะอยู่แล้วและไม่มีความจำเป็นต้องพึ่งเงินกองทุนหมู่บ้าน

เรื่องวิทย์ เกษสุวรรณ (เรื่องวิทย์ เกษสุวรรณ, 2550) ทำการศึกษาเรื่อง “ผลกระทบจากกองทุนหมู่บ้านในทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองต่อประชาชนในประเทศไทย” อันเป็นงานวิจัยเชิงบูรณาการ และได้ทำการเก็บข้อมูลจากกองทุนหมู่บ้าน 295 แห่ง ทั้ง 5 ภาคทั่วประเทศ โดยเลือกสุ่มตัวอย่างทั้งหมด 17 จังหวัด ซึ่งผลการศึกษาพบว่า ผลกระทบของกองทุนหมู่บ้านต่อประชาชนไทยนั้นมี 3 ด้านคือ เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง สำหรับด้านเศรษฐกิจพบว่า ด้านดีทำให้เกิดการกระจายรายได้และสามารถแก้ปัญหาความยากจน โดยเฉพาะเรื่องของรายได้และหนี้สิน และผลลบจะออกมาในเรื่องของการใช้จ่ายบริโภค อย่างไรก็ตามในด้านเศรษฐกิจทำให้เกิดผลดีมากกว่าผลลบ ส่วนในด้านสังคมนั้นใช้การวัดผลจากสี่ตัวแปรคือ สมรรถนะในการพัฒนา ความเป็นธรรมในการพัฒนา การเสริมสร้างอำนาจให้กับชุมชน และความยั่งยืนในการพัฒนา พบว่าระดับของผลดีที่มีต่อสังคมนั้นอยู่ในระดับปานกลางแต่ยังไม่ถึงขั้นที่ก่อให้เกิดผลต่อการเปลี่ยนแปลงสังคม และสุดท้ายด้านการเมือง ผลดีนั้นกองทุนหมู่บ้านช่วยสร้างประชาธิปไตย สร้างให้เกิดความรับผิดชอบและความร่วมมือ แต่ด้านลบนั้นกองทุนหมู่บ้านได้สร้างโครงสร้างอำนาจใหม่ในหมู่บ้าน และมีส่วนสร้างความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนในหมู่บ้าน อีกทั้งเรื่องวิทย์ ยังได้นำโครงการกองทุนหมู่บ้านของไทยไปเปรียบเทียบกับโครงการกรามีนของบังคลาเทศที่เป็นต้นแบบของธนาคารคนจนทั่วโลก พบว่า มีความแตกต่างกันหลายประเด็นคือ ธนาคารกรามีนเริ่มจากล่างขึ้นบนและทำจากเล็กมาหาใหญ่ มีการบริหารแบบเอกชน ยึดถือปรัชญาความอยู่รอดและพึ่งตัวเอง ส่วนกองทุนหมู่บ้านนั้นมีการรวมศูนย์โดยรัฐ และมีเป้าหมายทางการเมืองแอบแฝง ทำลายวิถีชีวิตชุมชนและเป็นเครื่องมือของรัฐ

งานวิจัยในกลุ่มนี้ถือได้ว่าเป็นงานวิจัยที่มองได้รอบด้านมากขึ้น โดยมีการมองทั้งผลกระทบด้านบวกและผลกระทบด้านลบ ถือได้ว่าเป็นงานวิจัยที่สามารถสะท้อนความเป็นจริงที่เกิดขึ้นได้ทั้งสองแง่ ไม่ใช่การเขียนเพื่อส่งเสริมหรือการเขียนเพื่อต่อต้านเพียงอย่างเดียว โดยงานวิจัยในกลุ่มนี้จะสะท้อนออกมาในเชิงเศรษฐกิจและสังคมเป็นหลักคือ ผลกระทบด้านดีจะก่อให้เกิดแหล่งเงินทุนหมุนเวียนภายในหมู่บ้าน สร้างอาชีพเพิ่มรายได้ให้ครัวเรือน ฝึกการบริหารจัดการให้กับคนในชุมชน ส่วนผลกระทบด้านลบจะเป็นการสร้างภาระหนี้สินหมุนเวียน ก่อให้เกิดความขัดแย้งในชุมชน สังคมแตกแยก เป็นต้น สังเกตได้ว่างานในกลุ่มนี้เริ่มมีออกมาเรื่อยๆตั้งแต่เริ่มนโยบาย จึงยังคงเน้นไปที่การวิเคราะห์ผลกระทบเชิงเศรษฐกิจและสังคมเป็นหลักเหมือนกับงานวิจัยทั้งสองกลุ่มที่นำเสนอไปในตอนต้น เพียงแต่เพิ่มมุมมองที่รอบด้านขึ้น จนกระทั่งภายหลังรัฐบาลไทยรักไทยถูกรัฐประหาร จึงได้เห็นงานวิจัยที่นำเสนอผลกระทบในเชิงการเมืองออกมา ในปี 2550 ของเรื่องวิทย์ เกษสุวรรณ ซึ่งถือว่าเป็นงานวิจัยเล่มแรกๆที่มีการนำเสนอทั้งผลกระทบด้านบวกและด้านลบ รวมทั้งมีการวิเคราะห์จากมุมมองที่รอบด้านขึ้น ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง อย่างไรก็ตามงานวิจัยที่เน้นการวิเคราะห์ทางการเมืองโดยเฉพาะ ยังไม่ปรากฏให้เห็นมากนัก จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสร้างงานวิจัยในเชิงการเมืองเพิ่มขึ้น เพื่อการประเมินนโยบายกองทุนหมู่บ้านให้รอบด้านและก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

ดังนั้น วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงได้มุ่งศึกษามุมมองเชิงการเมืองที่กว้างขึ้น โดยในการศึกษาให้ความสนใจในสองประเด็นหลักคือ ประเด็นแรก การศึกษาผลกระทบจากโครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองว่าสามารถสร้างความมั่นคงและส่งผลต่อความผูกพันพรรคประชาธิปัตย์ในภาคใต้ได้หรือไม่ อย่างไร และพรรคไทยรักไทยใช้กลไกใดในการแทรกแซงโครงการเพื่อสร้างความผูกพันพรรคการเมืองใหม่ให้เกิดขึ้น สำหรับประเด็นที่สองเป็นการศึกษาว่าโครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองสามารถมั่นคงความผูกพันพรรคการเมืองและต่อเนื่องไปถึงการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมพรรคการเมืองลงคะแนนเสียงเลือกตั้งหรือไม่ อย่างไร โดยในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้วิจัยเลือกจังหวัดตรังเป็นพื้นที่ศึกษา อันเนื่องจากจังหวัดตรัง เป็นพื้นที่ฐานเสียงหลักของพรรคประชาธิปัตย์มาอย่างยาวนาน ฉะนั้นจึงมีความน่าสนใจที่จะศึกษาถึงความผูกพันพรรคการเมืองทัศนคติ และพฤติกรรมพรรคการเมืองลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง หลังจากที่พรรคไทยรักไทยได้ส่งโครงการเชิงประชานิยมลงสู่พื้นที่ กลไกทางการเมืองเช่นนี้จะส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้างจึงเป็นประเด็นที่วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ต้องการหาคำตอบ

จากกรอบแนวคิดและทฤษฎีที่กล่าวไว้ข้างต้น ทำให้สามารถสร้างเป็นกรอบในการวิจัยได้
ดังนี้

ภาพที่ 2.3 แสดงกรอบในการศึกษาวิจัย

